

Kristillinen perinne ja työväenliike

Martti Ajo:

Punainen eskatologia. Jumalan valtakunta ja työväenliike Sigfrid Sireniuksen teologis-aatteellisessa ajattelussa ja kristillisosiaalisessa toiminnassa vuoteen 1924. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian julkaisematon väitöskirja. Helsingin yliopisto 2017. 290 s.

Pastori Sigfrid Sirenius (1877–1961) otti elämäntehäväkseen kristillistä suomalaista työväenliikettä. Vuoden 1918 sisällissota merkitsi alunperinkin utopistiselle tavoitteelle takaiskua, josta toipuminen sävytti Sireniuksen työnäkyä seuraavat vuosikymmenet. Sire-

nus oli pappi, kirjailija, organisaattori ja puhuja. Hänen toiminnassaan näkyi kaiken aikaa pyrkimys edistää ”Jumalan valtakunnan” toteutumista maallisen elämän eri alueilla. Nuorena teologina Sirenius omaksui uskonnollisen liberalismien, ja vasta myöhemmin sosialistisen yhteiskuntakäsityksen. Vuoden 1905 suurlakon alla hän lähti merimiespapin tehtäviin ensin Antwerpeniin ja sittemmin Lontooseen. Englannissa Sirenius tutustui kristilliseen työväenliikkeeseen ja settlementtiaatteeeseen, ja palattuahan kotimaahan hän alkoi edistää näitä ajatuksia Suomessa.

Tammikuun puolivälissä 1918 Helsingin Kalliossa kokoontuivat kolmipäiväiset Kirkkopäivät, ensimmäiset laatuaan. Runsas tuhat kirkollista vaikuttajaa, pappeja ja maallikkoja, kokoontui suunnittelemaan, millä tavoin kirkko voisi aktivoida maallistuneita suomalaisia seurakuntatietoisuuteen, ja miten saataisiin laitettua sulkuja sekularisaatiolle. Kirkkopäivillä kysyttiin myös, millä tavoin kirkon oli toimittava kasvavan yhteiskunnallisen epäjärjestyksen ja huolen keskellä.

Myös Sirenius kuului kirkkopäiville kutsuttujen esitelmöitsijöiden joukkoon. Puheessaan hän korosti, että työväkeä ja vähäosaista suomalaisväestöä oli kuunneltava, mikäli luterilainen kirkko tahtoi olla kansankirkko. Sireniuksen voimakas vetoisuus sosiaalisen kristillisyyden puolesta kaikui Kallion kirkon seinistä. Puhuja muistutti kuulijoita siitä, että kirkkopäivävieraat olivat nyt keskellä Sörnäisten työväenaluetta, jonka lukemattomissa yhden huoneen asunnoissa elävät työläiset tuskin jakoivat ”mieluisaa yhdessäoloamme näillä kirkkopäivillä”. Nämä eivät Sireniuksen mielestä moittineet tai vihanneet kirkkoa ilkeämielisyyttään, vaan syystä: ”he eivät ole saaneet kirkolta tyydytystä eräissä oleellisissa kohdissa heidän sisimmälle kaipuulleen.” (Kirkkopäivät 1918, 140).

Sisällissodan ensitaisteluja käytiin jo Kirkkopäivien aikana ja runsas viikko niiden päättymisen jälkeen annettiin vallankumousjulistus. Sirenius palasi Kirkkopäiviltä Janakkalaan jatkamaan pastoraalitoimensa kirjoittamista, mutta työ keskeytyi. Pastori pakotettiin punakaartiin ja määrättiin palvelemaan Riihimäellä, joskaan rintamalle hän ei lopulta joutunut. Sen sijaan kenttöoikeuden kuulusteluihin hänet vietiin. Pappina Sireniusta ei pidetty luotettavana, mutta työväenjohtajien tuttavana ja työväestöä ymmärtävänä hän onnistui puhumaan itsensä vapaaksi.

Sodanaikaisesta episodista huolimatta Sirenius oli niitä harvoja pappeja, jotka pyrkivät toimimaan sovitelijana voittaneiden ja hävinneiden välillä sisällissodan jälkeen. Hän puhui vankileirille joutuneiden puolesta ja siunasi teloitettuja punavankeja siinä missä kaatuneita valkoisiakin. Kuusankoskella Sirenius harjoitti sielunhoitoa punakaartilaisien perheiden parissa, ja siunasi myös punaisen terrorin uhriina kuolleita virkamiehiä ja tehtaan johtajistoon kuuluvia.

Martti Ajon tutkimus on ensimmäinen väitöskirjatoimintainen Sigfrid Sireniuksen ajattelua ja toimintaa valaiseva tutkimus. Tutkimus käsittää aikajakson 1800-luvun lopulta vuoteen 1924 saakka. Se tuo runsaasti uutta tietoa teologisten, aatteellisten ja poliittisten virtausten vaikutuksesta Sireniuksen toimintaan, mutta – mikä tärkeintä – se avaa kiinnostavan uuden tarkastelukulman suomalaisen yhteiskuntaan poliittisen modernisaation murrosvaiheessa. Tutkimus kertoo teologista ja yhteiskunnallisesta vaikuttajasta, jolla oli unelma tehdä jumalanvaltakunta todeksi sosialistisen työväenliikkeen avulla.

Ajon tutkimus keskittyy sellaiseen kohtaan suomalaista uskonto- ja kirkkohistoriaa, jota on jo aiemminkin tutkittu runsaasti. Ajanjaksoa on käsitteellistetty sääty-yhteiskunnan murtumisena, kansalaisyhteiskunnan syntyä, poliittisen modernisaation ja sekularisaation aikana. Parin sukupolven mittaista, vuosisadan vaihteen molemmin puolin vallinnutta kiihkeään muutoksen kautta alkoi sen jälkimmäisellä puolella hallita yhteiskunnallisen hajoamisen tendenssi. Yhtäältä aiempaa selvästi nopeampi muutosvauhti ja toisaalta yhteiskunnan hajoaminen – joita varsinkin ensimmäisen maailmansodan aika kiihdytti – ovat juuri ne kontekstit, joissa Sigfrid Sireniuksen teologis-aatteellinen ajattelu ja kristillisosiaalinen toiminta ilmenivät.

Kansainvälinen Sirenius poikkesi papiston edustamasta tavanomaisesta herätysliikkeiden hapattamasta kansankirkollisuudesta. Merimiespappina vietetyt vuodet Antwerpenissa ja varsinkin Lontoossa vaikuttivat ratkaisevalla tavalla hänen ajatteluunsa ja elämäntyöhönsä. Ajon tutkimus valaisee eri kotimaisten ja ulkomaisten vaikutteiden merkitystä ja kysyy, miten Sirenius teologis-yhteiskunnallisessa unelmassaan onnistui. Teollisuusseutujen evankelioimistyö ja Sireniuksen vuonna 1918 perustama Teollisuusseutujen Evankelioimis seura ilmensivät hänen ajatteluunsa käytännössä. Hän työskenteli tavoitteidensa puolesta sekä työläisten parissa että pyrki vaikuttamaan sosialidemokraattisiin työväenjohtajiin. Sireniukselle oli tosin lopulta pettymys, ettei esimerkiksi Väinö Tanner osoittanut missään vaiheessa kovin suurta kiinnostusta Sireniuksen ’sillanrakennustyölle’.

Martti Ajon tutkimus liittyy kirkkohistorian tutkimus-traditiossa aatehistoriallisen selittämisen perinteeseen. Tekijä kirjoittaa: ”aatehistorioitsijan tehtävänä on keskittää huomionsa inhimillisen toiminnan ajatuksellisiin ulottuvuuksiin: käsittämiseen, kokemiseen, näkemiseen ja ymmärtämiseen.” Tavoite on selvittää ”Sigfrid Sireniuksen Jumalan valtakuntaa ja työväenliikettä koskeneen ajattelun ja toiminnan taustaa, sisältöä, kehitystä ja merkitystä.” (s. 2) Kirjoittajan aatehistorialliselle selittämislle on ominaista aatteiden ja ajattelun ensisijaisuus. Selityspenusteissa toissijaista näyttää olevan välitön konteksti, jossa aate tai ajatus muuttuu toiminnaksi.

Välitöntä kontekstia ei toki sivuuteta, mutta toiminnan ymmärrettäväksi tekemisessä – siis selittämisessä – oleellisempaa on välittömän toiminnan takana olevan ajattelun juuret ja kulkureiit.

Perustellessaan historioteoreettista lähtökohtaansa ja näkökulmaansa tekijä viittaa Markku Hyrkkäsen teokseen *Aatehistorian mieli* (2002). En kiistä Ajon soveltaman aatehistoriallisen metodin mahdollisuuksia, mutta muistutan, että monet uskonto- ja kirkkohistorian ilmiöt näyttävät viittaavan siihen, että ideologinen, opillinen tai aatteellinen perustelu seuraa jo tapahtunutta toimintaympäristön muutosta. Aate ja ajattelu eivät siis välttämättä edellä ratkaisuja ja toimintaa, eikä myöskään Hyrkkänen näin esitä. Kyse on kuvattua monimutkaisemmasta vuorovaikutussuhteesta. Sireniuksen kohdallakin on perusteltua kysyä, millä tavoin olosuhteiden muutokset – olivatpa ne sitten hitaita tai äkinäisiä – muuttivat hänen ajatteluunsa. Yhtäältä teollistuminen, modernisaatio ja niiden vanavedessä kulkenut sekularisaatio ohjasivat häntä selvästikin toimimaan uudella tavalla ja etsimään uusia toimintamalleja, toisaalta sisällissota pakotti häntä arviomaan perinteisiä toimintatapoja uudelleen.

Tutkimus perustuu laajaan ja huolellisesti koottuun lähdeaineistoon, joka koostuu sekä arkistomateriaalista että julkaistuista aineistoista. Työn lähderajaukset ja analysointimenetelmät ovat tekijän valitseman näkökulman kannalta perusteltuja, mutta Sireniuksen aatehistoriallinen taustoimittaminen ja teologisten selitysmallien ensisijaisena pitäminen on vaikuttanut siihen, että poliittis-yhteiskunnallisen ja myös kirkollisen aikalaistekstin selvittäminen on jäänyt paikoin puutteelliseksi. Tällöin myöhemmin julkaistu kirjallisuus ja muistelmat korostuvat aikalaisdokumenttien kustannuksella.

Martti Ajon tutkimuksessa erityisen vahvaa on württembergiläisen pietismin, anglosaksisen millenarismien, kristillisen sosialismin ja kulttuuriprotestantismin keskinäisten yhteyksien kypsä ja vivahteikas analyysi. Poliittisten aatteiden vuorovaikutussuhteiden osoittamisessa tekijä on ollut puolestaan epävarmempalla pohjalla. Myös sekularisaatio-käsitteen auki kirjoittaminen on jäänyt joiltain osin kesken.

Tutkimuksen aikarajaukset toimivat kokonaisuudessaan hyvin, mutta lukujen sisällä tekijä ei malta olla liikkumatta ajallisesti edes takaisin, mikä on paikoin häiritsevää. Työn kronologinen jäsenys on esitystavan kannalta ollut järkevä ratkaisu. Aikarajauksen ylityksistä huolimatta kronologia on pitänyt yleensä tekstin kurissa ja raameissa. Yleisesti ottaen teksti on kielellisesti hyvää, jopa paikoin erinomaista asiaproosaa. Kielenkäyttö on myös persoonallista, joskin värikkäät ilmaukset ovat välillä niin maalailevia, että lukijan on vaikea ymmärtää, mistä on kysymys. Toki tyylliseikat ovat paljolti makuasioita, mutta kielikuvien tulisi selventää ja valaista asioita, ei hämärtää niitä.

Kokonaisarvioni on, että tekijä kuvaa väitöskirjassaan erinomaisesti Sireniuksen ajattelua sekä toiminnan taustoja ja sisältöjä. Sen sijaan Sireniuksen ajattelussa tapahtuneiden muutosten ja toiminnan merkityksen analyysissä olisi vielä ollut terävöittämisen varaa. Valittu aatehistoriallinen metodi toki selittää osittain jälkimmäistä rajoitetta. Se tuottaa helposti nyt nähdyn lopputuloksen, jossa tutkimusta hallitsee ajattelun punaisen langan ja jatkuvuuden osoittaminen muutoksen analyysin sijasta.

Erytisesti ”jumalanvaltakunta-aatteen” eri vivahteiden monipuolisessa teologianhistoriallisessa analyysissä tekijä on selvästi vahvimmillaan. Vaikka Sireniuslaisittain tulkittu jumalanvaltakunta-aate – siis yritys yhdistää sosialidemokraattinen työväenaate millenaristiseen jumalanvaltakunta-teologiaan – ei saanutkaan suomalaisessa kontekstissa sellaista merkitystä kuin Sirenius itse olisi ehkä toivonut, sen ’maahantuontiyrittöksen’ perinpohjainen analysoiminen on arvokas asia. Martti Ajo on tutkimuksellaan tuonut tärkeää, jatkotutkimusta palvelevaa uutta tietoa suomalaisen järjestäytyneen sosialistisen työväenliikkeen aatteellisista yhtymäkohdista kristilliseen perinteeseen.

Ilkka Huhta, dosentti, TT
Itä-Suomen yliopisto